

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

TENTO PROJEKT JE SPOLUFINANCOVÁN EVROPSKÝM SOCIÁLNÍM FONDEM A STÁTNÍM ROZPOČTEM ČESKÉ REPUBLIKY.

DĚJINY ÚMĚNÍ A PÉČE O KULTURNÍ DĚDICTVÍ

JÓZEF SZYMECZEK

PODPORA TERCIÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ
STUDENTŮ SE SPECIFICKÝMI
VZDĚLÁVACÍMI POTŘEBAMI
NA OSTRAVSKÉ UNIVERZITĚ V OSTRAVĚ

CZ.1.07/2.2.00/29.0006

OSTRAVA, ZÁŘÍ 2013

Studijní opora je jedním z výstupu projektu ESF OP VK.

Číslo Prioritní osy:	7.2
Oblast podpory:	7.2.2 – Vysokoškolské vzdělávání
Příjemce:	Ostravská univerzita v Ostravě
Název projektu:	Podpora terciárního vzdělávání studentů se specifickými vzdělávacími potřebami na Ostravské univerzitě v Ostravě
Registrační číslo projektu:	CZ.1.07/2.2.00/29.0006
Délka realizace:	6.2.2012 – 31.1.2015
Řešitel:	<u>PhDr. Mgr. Martin Kaleja, Ph.D.</u>

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Název: Dějiny umění a péče o kulturní dědictví
Autor: ThDr. Józef Szymeczek, Dr.

Studijní opora k inovovanému předmětu: *Dějiny umění a péče o kulturní dědictví (3UPKD)*

Jazyková korektura nebyla provedena, za jazykovou stránku odpovídá autor.

Recenzent: *Mgr. Ivo Baran, PhD.*
Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje v Plzni

© ThDr. Józef Szymeczek, Dr.
© Ostravská univerzita v Ostravě
ISBN 978-80-7464-426-9

POUŽITÉ GRAFICKÉ SYMBOLY

Průvodce studiem

Cíl kapitoly

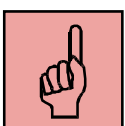
Klíčová slova

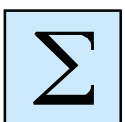
Čas na prostudování kapitoly

Kontrolní otázky

Pojmy k zapamatování

Shrnutí

Korespondenční úkol

Doporučená literatura

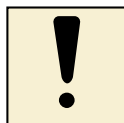
Řešený příklad

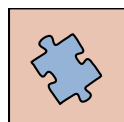
Otázky k zamyšlení

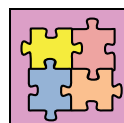
Část pro zájemce

Úlohy k textu

Testy a otázky

Řešení a odpovědi

Obsah

Slovo úvodem	8
1 Předrománské umění	9
1.1 Vznik středověké západní kultury	10
1.2 Karolinská renesance.....	11
1.3 Otónská renesance.....	12
1.4 Velká Morava.....	12
1.5 Umění předrománské v Čechách	14
<i>Shrnutí kapitoly</i>	16
2 Románské umění.....	19
2.1 Původ názvu a okolnosti vzniku	20
2.2 Periodizace	20
2.3 Charakteristické rysy románského umění.....	20
2.4 Románské památky ve světě a u nás	22
<i>Shrnutí kapitoly</i>	23
3 Gotika	26
3.1 Zrod gotického umění	27
3.2 Periodizace gotického umění	27
3.3 Charakteristické rysy gotického umění	28
<i>Shrnutí kapitoly</i>	31
4 Renaissance	34
4.1 Původ názvu	35
4.2 Dobové pozadí vzniku renesance.....	35
4.3 Periodizace	37

4.4	Renesanční umění	37
4.5	Renesanční umění v českých zemích	40
	<i>Shrnutí kapitoly</i>	41
5	Baroko	44
5.1	Význam slova baroko	45
5.2	Periodizace	45
5.3	Hlavní znaky barokního umění	46
5.4	Dobové pozadí.....	47
5.5	Osobnosti českého baroka	48
	<i>Shrnutí kapitoly</i>	51
6	Umělecké směry 19. století.....	54
6.1	Rozpad slohové jednoty	55
6.2	Klasicismus	55
6.3	Klasicismus v českých zemích.....	56
6.4	Romantismus.....	56
6.5	Orientalismus	56
6.6	Medievalismus.....	56
6.7	Prerafaelismus.....	57
6.8	Realismus.....	57
6.9	Materialismus.....	57
6.10	Impresionismus	57
6.11	Neoimpresionismus.....	58
6.12	Secese	58
6.13	Estetismus	58
6.14	Symbolismus.....	58

6.15 Postimpresonismus	59
<i>Shrnutí kapitoly</i>	59
Slovník pojmů	62

Slovo úvodem

Hlavním předsevzetím této studijní opory je podat ucelený pohled na výtvarné umění od počátku českých dějin až do 19. století. V žádném případě si tato práce nečiní nárok na vyčerpávající sondu. Výběr, způsob a obsáhlost zpracování byly podřízeny studijním potřebám. Skripta zahrnují hlavně následující tématické okruhy: předrománská kultura, umění románské, umění gotické, renesance, umění baroka a umění první poloviny 19. století. Skripta jsou dílem kompilačním, jež má zpřístupnit mnohaletý vývoj umění pokud možno srozumitelným a jednoduchým způsobem.

1 Předrománské umění

Cíl kapitoly

Po nastudování této kapitoly byste měli být schopni:

Chápat za jakých okolností vznikla západní středověká kultura;

Osvětlit dějinnou úlohu Francké říše a Karla Velikého;

Vysvětlit význam Cyrilometodějské mise;

Určit, kdo stavěl první stavby na Moravě v Čechách;

Diskutovat o vzniku západní kultury.

Klíčová slova: *Francká říše, karolínská renesance, otónská renesance, Velká Morava, Přemyslovci.*

Čas na prostudování kapitoly: 120 min.

Průvodce studiem

Středověká kultura.

Umění doby karolínské.

Umění doby otónské.

Umění Velké Moravy.

Umění předrománské v Čechách.

1.1 Vznik středověké západní kultury

První období středověku by se v západní Evropě mohlo nazývat dobou temna. Roku 476 byl barbarským gótským králem sesazen poslední římský císař a západořímská říše přestala existovat. Západ byl i nadále předmětem jednotlivých vln invazí, k barbarským národům se přidal islám a Arabové. Byly to nepokojné časy bezvládní, jež neměly daleko ke zhroucení civilizace. Hrozilo, že dědictví minulosti přijde vniveč. Nositelem jediného, byť chatrného vzdělání byla církev, zejména kláštery, které byly mnohdy oázami kultury a vzdělanosti. Oživení a stabilita nastaly v době vzestupu říše Franků.

Posloupnost franských panovníků známe jako merovejskou dynastii, podle Chlodvíkova dědečka Merovejce (448-458). V polovině 7. století však tato dynastie sestávala z řady neschopných králů. Na politické scéně franské říše se vyskytlo mocenské vakuum, které vyplnily franské rodiny vyšší šlechty a pomalu přebíraly panovnické mocenské funkce. Obzvláště rodina Karlovců začala soustřeďovat většinu moci, kterou král ztrácel, do svých rukou. Pevně se chopila postavení majordoma v královském paláci, jež odpovídalo zhruba dnešní funkci premiéra. A tak stále ještě existovali králové, ale klíčovou postavou byl majordomus. Nejvýznamnějším z nich byl Karel Martel (714-741). V době, kdy v roce 732 v památné bitvě u Poitiers porazil Araby, byl de facto vládcem Franků. Nebyl králem, ale vládnul.

Karel Martel zemřel v roce 741. Po něm nastoupili jeho dva synové - Karloman a Pipin Krátký (741-768). Díky podpoře papeže byl Pipin Krátký v březnu 751 zvolen králem. Velmi blízké kontakty mezi franskou říší a papežstvím se udržovaly i po smrti Pipina Krátkého. Papež Lev III. roku 800 slavnostně pomazal a korunoval Pipinova syna Karla Velikého za římského císaře. Karel Veliký se stal nejvýznamnějším evropským panovníkem v celém středověku. Jeho vliv na politický, náboženský, pedagogický a sociální vývoj byl nezměrný. Vládl nad největší částí Evropy než kterýkoliv jiný samostatný vládce od Caesara po Napoleona. Papež a císař – nejvyšší duchovní a nejvyšší světská moc se tak stávají v evropské křesťanské společnosti nejen nejvyššími

autoritami s vymezenými kompetencemi, ale zároveň i rivaly, kteří si navzájem do svých kompetencí zasahují a nerespektují je, což bylo vždy k neprospěchu křesťanství jako takového.

1.2 Karolinská renesance

Karel Veliký byl prvním císařem ve středověkém pojetí, tzn. ochráncem církve po linii vojenské a politické. Podporoval ji, jak mohl. Položil také základy středověké křesťanské kultury a civilizace péčí o vzdělání a rozkvět písemnictví i architektury v kláštorech a jiných církevních objektech. Za tímto účelem povolává z Irska učeného mnicha Alkuina, který zakládá při Karlově dvoře tzv. scholu Palatinu, jakýsi ústav pro výchovu kléru. Úroveň čtení a psaní byla ve franské říši velice slabá. Sám Karel Veliký neuměl číst ani psát, podepisoval se jen tečkou. Rovněž kněží jen s velkými potížemi „přelouskali“ latinské mešní texty, aniž jim většinou rozuměli. Jedinými gramotnými lidmi byli mniši v kláštorech, kteří ovšem většinou pocházeli odjinud, převážně z Itálie nebo britských ostrovů. Snahu o povznesení vzdělanosti ve franské říši nazýváme karolinskou renesancí, neboť znamenala renesanci (znovuzrození) římské vzdělanosti. To s sebou neslo i zvýšený zájem o antické písemnictví, pěstované opět v kláštorech.

Karel usiloval o rozvoj západní kultury a jeho zásluhou byly položeny základy pro další vývoj umění, pro románský sloh. V té době měl císař řadu paláců – falcí – a většinou se stěhoval se svou družinou z jedné na druhou (Cáchy, Ingelheim, Nijmegen). Stavěly se i hrady, opevněné dvorce a užitkové stavby (majáky, mosty). Kostely měly na západní straně mezi věžemi pevnostní vchod (tzv. westwerk). Nejčastěji pobýval císař v Cachách a zde také nechal postavit svůj palác a kapli, která je nevýznamnější památkou karolinského umění. V Louvru je uchována jezdecká socha Karla Velikého s korunou, mečem a říšským jablkem, jediná bronzová plastika lidské postavy z 8. století.

Karel Veliký podporoval i misijní činnost církve. Christianizace evropských národů probíhala převážně pokojnou cestou. Výjimkou bylo násilné pokřtění kmene Sasů. Soudobí kronikáři psali, že Karel „pokřtil Sasy železným jazykem“.

1.3 Otónská renesance

Karel Veliký zemřel v Cáchách v roce 813. Po něm nastoupil na císařský trůn jeho syn Ludvík Pobožný, ke kterému v roce 832 přibyl jako spolucísař papežem v Římě korunovaný Ludvíkův syn Lotar. Roku 833 se snažil Řehoř IV. marně nastolit smír ve sporech mezi císařem a jeho syny o podíly v říši. Spory trvaly i po císařově smrti a skončily roku 843 smlouvou ve Verdunu, kterou byla říše definitivně rozdělena na 3 části mezi Lothara (Itálie a Lotrinsko), Karla Holého (Francie) a Ludvíka Němce (Německo). Postupem času docházelo mezi rivaly k takovým konfliktům, že se ke konci 9. století říše Karlovců rozpadla a všude se rozpoutaly boje šlechtických stran. Náprava nastává až v polovině 10. století, kdy papež Jan XII. Korunoval v roce 962 německého krále Ottu I. císařem. Tak došlo k obnovení západního císařství, které od té doby zůstalo v německých rukách. Jeho nástupci Otta II. a Otta III. byli pevnými spojenci církve, zakládali arcibiskupství, biskupství a kláštery, podporovali vzdělání a uměleckou činnost. Kostely v těchto dobách jako jediné zděné stavby v širokém okolí sloužily i jako útočiště lidí při válečných střetech. Stavba je už přímým předstupněm románského umění, a to i ve výzdobných detailech. Jedinečný soubor nástěnných maleb z konce 10. století se zachoval v klášterním kostele sv. Jiří v Oberzell na ostrově Reichenau na Bodamském jezeře. Odsud jsou i významná knižní díla se vzácnou knižní malbou. Charakter maleb je už typicky románský. Základem je lineární kresba, abstraktně stylizovaná lidská postava, barva jen koloruje tvar.

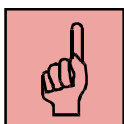
1.4 Velká Morava

První zárodek státu na našem území, kmenový svaz, kterému se dostalo jména Sámova říše, zanikl po smrti zakladatele a vladaře v roce 658. Po Sámově smrti ztrácíme všechny kontakty s historickým vývojem na našem území. Historické prameny 150 let mlčí. Teprve na počátku 9. století se objevují další informace. Roku 832 moravský kníže Mojmír I. (830?–846) porazil nitranského knížete Pribinu a tímto spojením moravského a nitranského knížectví vznikla Velká Morava. Mojmír I. patrně

v roce 831 přijal křest a v jeho říši byly postaveny první kostely. Možná tam byly již dříve. Byla to zásluha iroskotských a bavorských misionářů. Bavorští misionáři přicházeli do Čech z Řezna, na Moravu z Pasova. Nitranské knížectví navštěvovali misionáři ze Salzburku.

Do vnitřních poměrů Velké Moravy zasahoval francký král Ludvík Němec. V roce 846 napadl Moravu a na místo Mojmirá I. dosadil na knížecí trůn Mojmirá synovce Rastislava (846 – 870), který už byl křesťanem nebo se jím za nedlouho stal. Rastislav usiloval o to, aby jeho křesťanské království bylo politicky nezávislé. Vyhostil tedy bavorské kněze ze země a v roce 860 vyslal poselství do Říma s žádostí o misii. Když tam neuspěl, vyjednával s byzantským císařem Michalem III. Byzantský dvůr využil této příležitosti a v roce 863 vyslal na Moravu dva bratry, misionáře Konstantina (826–867) a Metoděje (814–885).

Konstantin a Metoděj pocházeli ze Soluně, kde měli kontakt se slovanskou řečí. Oba bratři měli misijní zkušenosti z dob, kdy působili jako misionáři mezi Chazary. Bratři se na moravskou misi důkladně připravili. Vytvořili první slovanské písmo a přeložili tak některé náboženské knihy. Za moravského působení přeložili čtyři evangelia do staroslověnštiny. Po Konstantinově smrti přeložil Metoděj s pomocí svých žáků celé Písmo svaté. Vytvořili staroslověnskou liturgii.

Pojmy k zapamatování

Staroslověnština – nejstarší slovanský spisovný jazyk vypracovaný v 9. století Konstantinem a Metodějem z bulharsko-makedonského nářečního základu pro náboženské a kulturní potřeby původně Velkomoravské říše. Psán hlaholici, později cyrilici. V pravoslavné slovanské liturgii se udržuje dosud.

Bratři důkladně dbali o výchovu svých nástupců, které plánovali ordinovat na kněze v Konstantinopoli. Kvůli sporům s německými kněžími, kteří odmítali slovanskou liturgii, byli Cyril a Metoděj povoláni do Říma před papeže Mikuláše I. Než bratři do Říma dorazili, papež zemřel. Přijal je tedy Mikulášův nástupce Hadrián I. (867). Bratři

své učení obhájili a papež odsouhlasil slovanské liturgické knihy. Konstantin v Římě onemocněl, vstoupil do kláštera, přijal jméno Cyril a v roce 869 zemřel. Metoděj se spolu se svými třemi mladými slovanskými žáky vrátil na Moravu.

V té době došlo na Moravě k politickým změnám. Rastislavův synovec Svatopluk (871–894) zradil nejprve svého vládce Rastislava Němcům a potom samotné Němce, ujal se moci a od roku 871 vládl Velké Moravě sám. Svatopluk zprvu nepřál slovanské liturgii, a proto mohli slovanští kněží na Moravě působit až po konsolidaci poměrů.

V té době bylo už na území Velké Moravy alespoň 19 velkých hradišť i s církevními budovami (např. Děvín, Staré Zámky, Líšeň u Brna, Rajhrad, Nitra, Staré Město, Olomouc). Centrem Velkomoravské říše byla jižní část dnešní Moravy, kde jsou zachovány zbytky někdejší architektury a kultury – Mikulčice, Staré Město, Uherské Hradiště. K nejstarším stavbám patří dvouapsidová rotunda v Mikulčicích, asi z první čtvrtiny 9. století. Z první poloviny 9. století pocházejí i kostel sv. Jana Křtitele v Modré nebo kostel v Uherském Hradišti – Sadech. Vysokou úroveň dosáhlo na Velké Moravě zlatnictví a zpracování kovů.

P smrti Metodějově v roce 885 slovanská liturgie na Moravě nebyla úplně potlačena. Mojmír II. (894–906) ji chtěl obnovit, avšak v důsledku nájezdů Maďarů došlo k úpadku celé Velkomoravské říše. Metodějovi žáci se uchýlili z části do Čech, ale hlavně do Bulharska, odkud se liturgie šířila dál. V Rusku se používá do dnešního dne. Po úpadku Velké Moravy se celé kulturní dění v českých zemích přesunulo do Čech.

1.5 Umění předrománské v Čechách

Prvním historickým knížetem z rodu Přemyslovců, bezpečně doloženým v historických pramenech je Bořivoj. On také byl zdá se prvním křesťanem ve svém rodě. Účast zástupce Přemyslovců na křtu čtrnácti „boemánských vévodů“ v Řezně roku 845 není stoprocentně doložena. Bořivoj vládl v Čechách již r. 872 (první zmínka) a zemřel v roce 888 nebo 889. Ve svém sídle na Levém Hradci nad Vltavou postavil rotundu sv. Klimenta a kostel Panny Marie v západním předhradí Pražského hradu. Jeho dva synové Spytihněv I. a Vratislav nebyli v té době ještě dospělými a tudíž nemohli převzít

moc. V Čechách se ujal vlády moravský kníže Svatopluk. Po jeho smrti v roce 894 se pouta mezi Moravou a Čechami uvolnila. Již následujícího roku (895) se poslové českých kmenů v čele s knížetem Spytihněvem účastnili říšského sněmu v Řezně, kde slibem věrnosti Francké říši ukončili spojení s Moravou, zde přijal křest. Spytihněv (895 – 915) byl prvorozeným synem knížete Bořivoje a Ludmily. Spytihněvovi je připisováno zakládání kostelů. Na Pražském hradě přebudoval kostel sv. Panny Marie (postavený Bořivojem), na Budči dal v roce 895 postavit rotundu sv. Petra a Pavla. Zde existovala snad vůbec první církevní škola v Čechách.

Nástupce Spytihněva, kníže Vratislav (915 – 921), je v legendách označován za schopného a mocného panovníka. S jeho jménem je spojena výstavba v roce 921 trojlodní baziliky sv. Jiří na Pražském hradě, jejíž staré jádro je dochováno dodnes, i když apsida hlavní lodi, byla při pozdějších úpravách zbourána, boční apsidy se však zachovaly..

Po Vratislavově předčasné smrti vládly jménem jeho dvou nezletilých synů - Václava a Boleslava, dvě kněžny: Drahomíra (vdova po Vratislavovi I – matka sv. Václava) a Ludmila (kdysi manželka Bořivojova, čili babička sv. Václava). Drahomíra si postupně uzurpovala poručnickou moc. Dne 15. září 921 byla Ludmila uškrcena na hradě Tetíně vrahy najatými Drahomírou. Již v průběhu 11. století byla Ludmila považována za svatou. Někdy kolem roku 922 nebo 924 se vlády ujímá nejstarší Vratislavův syn Václav. Za jeho vlády byla vybudována vedla baziliky sv. Jiří rozměrná čtyřapsidová rotunda sv. Víta (926-930), která sloužila do roku 1060, kdy na jejím místě nechal vystavět kníže Spytihněv II. Baziliku. Rotunda byla od r. 973 biskupským kostelem. Václav byl zavražděn ve Staré Boleslavi v roce 929 (nebo 935) svým bratrem Boleslavem I. zvaným Ukrutným. Boleslav vládne až do roku 972. Václav byl brzy ověnčen mučednickou svatozáří. I díky tomu bylo založeno v Praze biskupství (973).

U baziliky sv. Jiří byl založen Boleslavovou dcerou Mladou ženský benediktýnský klášter, v jehož zdech je dnes umístěna sbírka starého českého umění. Nejstarší mužský klášter, rovněž benediktýnský založil Slavníkovec sv. Vojtěch v Břevnově.

Shrnutí kapitoly

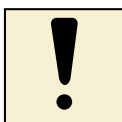

- Karel Veliký usiloval o rozvoj západní kultury a jeho zásluhou byly položeny základy pro další vývoj umění, pro románský sloh
- První kontakt našich zemí s východní křesťanskou tradicí lze datovat do 9. století, kdy zde výrazně zasáhla misie byzantská (Cyrilometodějská misie), která se projevila hlavně na Moravě. Byla obrovským kulturním přínosem pro celou slovanskou Evropu. Soluňští bratři vytvořili staroslověnské písmo, přeložili do staroslověnštiny biblické knihy (snad celou Bibli), vytvořili staroslověnskou liturgii. Staroslověnská kultura a liturgie byla v Čechách a na Moravě definitivně překonána římskou kulturou a křesťanstvím římského typu.
- První církevní stavby v Čechách stavěli první Přemyslovci Bořivoj (rotunda sv. Klimenta na Levém Hradci a kostel Panny Marie v západním předhradí Pražského hradu), Spytihněv (rotunda sv. Petra a Pavla na Budči), Vratislav (baziliky sv. Jiří na Pražském hradě) a Václav (čtyřapsidová rotunda sv. Václava na Pražském hradě).

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Kde si nechal Karel Veliký postavit reprezentativní kapli?
2. Vytvořte chronologické pořadí panovníků Velké Moravy.
3. Odkud přicházely křesťanské mise do českých zemí?
4. Které výzdobné prvky z knižní malby a karolínské a otónské architektury.
5. Kde se nachází hrob Metoděje?

Úkoly k textu

1. Souhlasíte s tím, že rok 476 je vhodný pro datování konce starověku a počátku středověku? Proč? Navrhněte jiné možnosti.
2. Jaké hmotné památky se dochovaly z Velkomoravské říše.

3. Jmenujte některá archeologická naleziště z této doby.
4. Kde byly postaveny první kostely v Čechách?
5. z kterého knížecího rodu pocházel první historický vládce Čech?

Otázky k zamyšlení:

1. V čem spočívá význam i omezenost karolinské renesance?
2. Co je doba historická a předhistorická?

Korespondenční úkoly

1. Napište posudek, kde uvedete, jakými ctnostmi a nectnostmi se podle Vás vyznačoval Karel Veliký.

Citovaná a doporučená literatura

BAUER, A.: *Dějiny výtvarného umění*. Olomouc 1998.

ČERNÁ, M.: *Dějiny výtvarného umění*. Praha 2008.

HÁJEK, V.: *Architektura. Klíč k architektonickým slohům*. Praha 2000.

LITTLE, S.: *...ismy. Jak chápat umění*. Praha 2005.

MRÁZ, B.: *Dějiny výtvarné kultury*. Praha 2009.

ODEHNALOVÁ, A.: *Vybrané kapitoly z dějin kultury*. Brno 1997.

PROKOP, V.: *Kapitoly z dějin výtvarného umění*. Sokolov 2008.

RICHTER, V.: *Umění a svět*. Praha 2001.

ŠEFČÍK, O.: *Architektura-historie-umění. Kulturně-civilizační vývoj Evropy od antiky do počátku 19. století*. Praha 2002.

TUŠL, J.-OTTOVÁ, M.-KAZDA, J.-ROUBÍČEK, V.: *Nástin dějin evropského umění*. Praha 2008.

CHATELET, A.-GROSLIER, B. P.: *Světové dějiny umění*. Praha 2004.

FRONTISI, C.: *Obrazové dějiny umění*. Praha 2005.

2 Románské umění

Cíl kapitoly

Po nastudování této kapitoly byste měli být schopni:

Chápat za jakých okolností vznikl románský sloh;

Rozpoznat charakteristické ryse románského slohu;

Vyjmenovat druhy staveb románského umění;

Určit významné památky románského umění;

Vyjmenovat hlavní zástupce;

Diskutovat o románském umění.

Klíčová slova: klenba, rotunda, bazilika,

Čas na prostudování kapitoly: 120 min.

Průvodce studiem

Původ názvu románského umění.

Periodizace románského umění.

Charakteristické rysy románských staveb.

Románské umění v českých zemích.

2.1 Původ názvu a okolnosti vzniku

Názvem románské umění se označuje výtvarná tvorba 11. a 12. století v zemích západní Evropy, kde vznikl po skončení karolinské doby ve francké říši tento první univerzální sloh, tj. poprvé bylo dosaženo jednotného, a naprosto jiného slohového projevu ve všech evropských zemích. Ovládl nejen architekturu, ale celé umění vůbec. Název dostal podle církevní metropole Říma – čili Roma. Pojem byl poprvé použit na počátku 19. století. Převzal jej de Gerville kolem roku 1820 z lingvistiky, aby vyjádřil tvarovou podobu architektonických motivů s římskými stavebními formami – půlkruhový oblouk a sloup.

Románské umění do jisté míry navazovalo na antický svět (především na podněty ze starověkého Říma), ale též na byzantské a karolinské formální dědictví a vytvořilo vlastní výtvarný projev, který rychle přijímala další území. Ukončení románského umění souvisí s nástupem francouzského gotického umění, které se ujalo v celé Evropě počátkem 13. století.

2.2 Periodizace

Románská architektura se časově dělí na:

- Ranou fázi (1000-1100) – baziliky a centrální stavby měly převážně plochý strop.
- Vrcholnou (1100-1180) – používalo se kleneb valených, křížových a kopulí.
- Pozdní (1180-1250) – v konstrukci kleneb docházelo k převýšení, používala se žebra a hrotitý oblouk

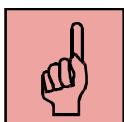
2.3 Charakteristické rysy románského umění

2.3.1 Architektura

Stavby působí většinou těžkopádně, stavebním materiálem je především kámen, ale rovněž cihla, Prostor je většinou zakončen klenbou valenou nebo křížovou

(ale také kupole nebo plochý strop). Okna jsou malá, obloukovitá, případně i kulatá (rozety) – velikost oken je dána tíhou, kterou musí okno nést. Tlak kleneb nesou pilíře, sloupy mají klasické trojdělení na patku dřík a hlavici.

Co se týče druhu staveb vůdčí postavení měla architektura církevní (tzv. sakrální architektura). Stavěly se především kláštery a kostely, z hlediska půdorysného převažovala bazilika nad rotundou, tedy obdélná dispozice nad centrálně kruhovou.

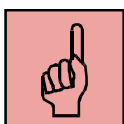
Pojmy k zapamatování

Rotunda – stavba na kruhovém půdorysu, zejména drobný kostelík s kuželovou střechou s lucernou a připojenou zaklenutou apsidou.

Bazilika – podélná stavba o lichém počtu lodí; prostřední, hlavní loď, širší a vyšší, je osvětlena okny ve zdi nad lodmi postranními. V antice světská stavby, pak hlavní typ křesťanského chrámu.

Z veřejných staveb vynikaly mosty, výjimečně se stavěly radnice, světskou architekturu představovaly především falce – tedy opevněné hospodářský samostatné sídlo. Stavěly se i hrady s pevnými zdmi a masivní věží jako obytným místem pro rodinu hradního pána a nejbližší služebnictvo. Dále pak opevněné tvrze.

Co se týče výzdoby stavitelé největší pozornost věnovali průčelí: kromě sloupů se zdobenou hlavici je nejvýraznějším prvkem reliéf umístěný v prostoru nad portálem (tympanon portálu). Zde se vlastně setkáváme s prvními sochařskými výtvoří. Kromě toho na většině staveb nalezneme tzv. obloučkový vlys.

Pojmy k zapamatování

Obloučkový vlys – římsa s řadou opakujících se obloučků, dekorativní prvek zejména románské architektury.

2.3.2 Sochařství

Sochařství bylo v románské době součástí architektury. Základním znakem sochařství byla anonymita tvůrců. Byli to řezbáři, kovolitci, většinou mniši a patřili do kolektivu nějaké stavební huti. Zpočátku je patrná nemožnost zobrazovat lidskou podobu v volné soše, teprve ke konci románského slohu se objevují trojrozměrné volné sochy. Plastika se tedy zaměřovala nejvíc na stavební články – hlavice sloupu a reliéf v rámci chrámové architektury.

2.3.3 Malířství

Malířství sloužilo převážně církevním účelům. Převažovaly jednoznačně fresky a knižní malba. Dochovaných památek je poměrně dost. Převládají náboženské náměty, velmi vzácné jsou náměty historické. U nás je jedinečným dokladem historické malby freska Povolání Přemysla na trůn z rotundy sv. Kateřiny ve Znojmě. Tento genealogický cyklus Přemyslovců pochází z roku 1134.

2.4 Románské památky ve světě a u nás

K nejznámějším románským památkám se řadí chrám v Cluny (Francie) z konce 11. století, kostel Notre-Dame-la-Grande v Poitiers (Francie), Pisa (Itálie), kostel sv. Marka v Benátkách (zde výrazný vliv Byzance), kostel sv. Apoštolů v Kolíně nad Rýnem, katedrála Canterbury a řada dalších kostelů ve Francii, Německu, Španělsku a severní Itálii.

V Čechách významnou památkou je bazilika sv. Jiří na Hradčanech, rotunda sv. Martina na Vyšehradě či premonstrátský chrám P. Marie na Strahově. Mimo Prahu k nejvýznamnějším románským stavbám patří rotunda sv. Jiří na Řípu, rotunda sv. Kateřiny ve Znojmě nebo rotunda sv. Petra ve starém Potenci. Jiné druhy románských staveb reprezentují hrady Strakonice, Přindá nebo císařská falc v Chebu. Na místě Karlova mostu v Praze stál kdysi kamenný Juditin most.

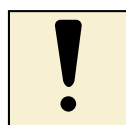
Shrnutí kapitoly

- Názvem románské umění se označuje výtvarná tvorba 11. a 12. století v zemích západní Evropy, kde vznikl po skončení karolinské doby ve francké říši tento první univerzální sloh.
- Co se týče druhu staveb vůdčí postavení měla architektura církevní (tzv. sakrální architektura). Stavěly se především kláštery a kostely, z hlediska půdorysného převažovala bazilika nad rotundou.
- Románské umění se vyvíjelo v letech 100-1250.
- Malířství sloužilo převážně církevním účelům. Převažovaly jednoznačně fresky a knižní malba.
- Sochařství bylo v románské době součástí architektury. Základním znakem sochařství byla anonymita tvůrců.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Které jsou základní rysy románské architektury?
2. Proč není pro malíře a sochaře tvořící v románském slohu důležité realistické zpodobení lidské postavy?
3. Která moravská památka nástěnného malířství je mimořádně cenná i v evropském měřítku?

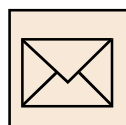
Úkoly k textu

1. Jak souvisejí základní rysy románského slohu se společenským a duchovním charakterem doby.
2. Proč má v románském malířství zvláštní význam knižní malba?
3. Proč má v románském malířství zvláštní význam knižní malba?

Otázky k zamyšlení:

1. V čem spočíval rozdíl mezi renesancí karolínskou a otonskou?
2. Zamyslete se nad tím proč východořímské impérium se udrželo na mapě Evropy o celých tisíc let déle než západořímské.

Korespondenční úkoly

1. Jaký je rozdíl mezi římskou a křesťanskou bazilikou?
2. Které románské stavby jste poznali z vlastní zkušenosti? Vyjmenujte je, charakterizujte je z hlediska funkce a typu.

Citovaná a doporučená literatura

BAUER, A.: *Dějiny výtvarného umění*. Olomouc 1998.

ČERNÁ, M.: *Dějiny výtvarného umění*. Praha 2008.

HÁJEK, V.: *Architektura. Klíč k architektonickým slohům*. Praha 2000.

LITTLE, S.: *...ismy. Jak chápat umění*. Praha 2005.

MRÁZ, B.: *Dějiny výtvarné kultury*. Praha 2009.

ODEHNALOVÁ, A.: *Vybrané kapitoly z dějin kultury*. Brno 1997.

PROKOP, V.: *Kapitoly z dějin výtvarného umění*. Sokolov 2008.

RICHTER, V.: *Umění a svět*. Praha 2001.

ŠEFČÍK, O.: *Architektura-historie-umění. Kulturně-civilizační vývoj Evropy od antiky do počátku 19. století*. Praha 2002.

TUŠL, J.-OTTOVÁ, M.-KAZDA, J.-ROUBÍČEK, V.: *Nástin dějin evropského umění*. Praha 2008.

CHATELET, A.-GROSLIER, B. P.: *Světové dějiny umění*. Praha 2004.

FRONTISI, C.: *Obrazové dějiny umění*. Praha 2005.

3 Gotika

Cíl kapitoly

Po nastudování této kapitoly byste měli být schopni:

Chápat za jakých okolností vznikl gotický sloh;

Definovat pojem gotika;

Rozpoznat charakteristické rysy gotického slohu;

Vyjmenovat druhy staveb gotické architektury;

Určit významné památky gotického umění;

Vyjmenovat hlavní zástupce gotiky;

Diskutovat o gotickém umění.

Klíčová slova: gotika, katedrála, křížová žebrová klenba,

Čas na prostudování kapitoly: 120 min.

Průvodce studiem

Původ názvu gotika.

Periodizace gotického umění.

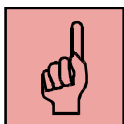
Charakteristické rysy gotických staveb.

Gotické památky v českých zemích

3.1 Zrod gotického umění

Zrod gotického umění ve Francii zúročuje předchozí snažení francouzských románských škol. Na rozdíl od umění románského, které se rozvíjelo téměř stejně, jen s místními přídechy, gotické umění od místa svého vzniku ve Francii (kolem Paříže - Ile de France) se šířilo nestejně. Tento sloh vznikl v krátké době v konkrétním místě, tedy jej ostatní národy mohly jen přejímat a užívat, případně jej lokálně upravit. Teprve ve století 14., kdy gotika byla plně rozvinutá, ale duch doby již neodpovídal středověku, nastala stylová emancipace.

Gotický sloh vznikl jakoby omylem, zprvu představoval technický vynález, který se však svým účinkem stal něčím mnohem podstatnějším. Při gotické technice stavby masivní zdi mezi pilíři se staly zbytečnými. Podle nového způsobu bylo možné postavit budovu zcela jiného druhu. Zrodilo se nové umění, v němž vítězný spiritualismus podnítil myšlenku na odhmotnění staveb. Gotické kostely a katedrály zosobňovaly snahy o prohloubení života a hledání nového vztahu k transcendentnu i k životu pozemskému, z kostelního prostoru se stává symbol nadpozemského světa.

Pojmy k zapamatování

Gotika – pojem gotika vznikl v renesanční Itálii jako posměšný název pro středověké umění, považované na rozdíl od umění antiky nebo soudobé renesance za projev hlubokého úpadku a přisuzované barbarickým germánským Gótům.

3.2 Periodizace gotického umění

Gotické umění, jež se šířilo především zásluhou mnišských duchovních řádů (jako byli augustiniani, benediktiníni, z největších pak premonstráti a cisterciáci), lze rozdělit do tří základních vývojových fází:

- gotika raná – přechodné období navazovalo na roánskou architekturu 12. stol.
- gotika vrcholná – 13. -14. stol.

- gotika pozdní 15. stol. – pol. 16. stol. (v Itálii v té době již působila renesance)

V českých zemích jsou jednotlivé fáze spojovány vždy s panovnickým rodem, takže rozlišujeme:

- gotika přemyslovská (tj. raná 1230-1306)
- gotika lucemburská (tj. vrcholná 1306-pol. 15 stol.)
- gotika vladislavovská (pozdní 15. stol. – zač. 16. stol.)

3.3 Charakteristické rysy gotického umění

3.3.1 Hlavní znaky gotické architektury

Je hlavním nositelem gotického slohu. Staví se z neomítaného kamene nebo vysokých cihel. Zpočátku se jednalo o aplikování gotických prvků na architekturu románskou (např. portály), teprve později se vytříbily charakteristické znaky gotického slohu. Jsou to:

1. **Vertikalismus** - v samotné stavbě i v jednotlivých jejích částech.

2. **Lomený oblouk** - prochází vývojem od širokého a méně lomeného až k vysokému ostře zalomenému. Spojené dvě kruhové úseče – jeho výhoda spočívá v tom, že se dá libovolně obměňovat, podle potřeb budovy může být plošší nebo špičatější. V gotice se uplatnila křížová románská klenba konstruována pomocí lomeného, nikoli půlkruhového oblouku. Tento systém umožňuje vztyčovat stejně vysoké klenby nad různě širokým prostorem podle rozponu oblouku. Lomený oblouk je používán rovněž v oknech, portálech a všech zdobných částech stavby, i v uměleckém řemesle. Podle tvaru oblouku lze určit i léta vzniku. Hlavní novinkou, která dala vznik gotické architektuře, je spojení lomeného oblouku s křížovou klenbou.

3. **Žebrová křížová klenba** – jejím průvodním znakem je lomený oblouk. Klenba křížová je vytvořena křížením dvou půlválců, žebra vložená do hran celou klenbu zpevňovala a rozčleňovala ji na jednotlivá klenební pole. Důmyslný klenební systém spočívá na souhře tlaků a napětí všech částí stavby. Postupně byla stále vyšší a přihrocenější, umožňovala svedení tlaku do čtyř bodů.

4. **Důmyslný opěrný systém** - je podstatou gotické architektury, každému tlaku odpovídá protitlak. Skládá se z opěrného oblouku a opěrného sloupu - tím se rozloží váha stropu na opěrné sloupy a zároveň na zdi. Proti těmto bodům se zvenčí vzpínají opěrné oblouky, které mohly čelit postrannímu tlaku klenutí převýšené lodi. Opěrný pilíř snesl tlak žebrové klenby a umožňoval redukci zdi na pouhý optický uzávěr prostoru. Na vrcholu opěrných oblouků byly umístěny ozdobné fiály (drobné věžičky - patřily mezi nejrozšířenější zdobné prvky).

5) **Odlehčení + okna** - odlehčení se dočkaly v románských stavbách velmi masivní zdi, plochy zdi v gotických stavbách neustále ubývalo - používaly se velké plochy oken. Okna byla vysoká a úzká, často barevně sklená, někdy s kružbou (ozdobným souměrným obrazcem vyplňujícím nejčastěji okenní oblouky).

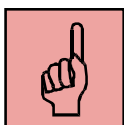
3.3.2 Gotická architektura v českých zemích

Gotická architektura v českých zemích je spojena z několika architektky, kteří již vyšli z románské anonymity. V první řadě se jedná o francouzského stavitele Petra z Arrasu, který byl získán Karlem IV. pro stavbu chrámu sv. Víta. Právě on je autorem rozsáhlého kněžiště s věncem chórových kaplí. Zahájil rovněž stavbu Karlštejna. Druhý architekt Petr Parléř a jeho huť celých 40 let pokračoval na dostavbě chrámu sv. Víta, ačkoliv byl tímto úkolem pověřen jako mladý a neznámy architekt. Po Parléřově smrti pokračovali ve stavbě jeho synové Václav a Jan. Jméno Petra Parléře je rovněž spojeno s dalšími stavbami: Karlštejn, Karlův most, Staroměstská mostecká věž, katedrála sv. Barbory v Kutné Hoře, katedrála sv. Bartoloměje v Kolíně.

Pozdní gotika je u nás reprezentována především tvorbou Benedikta Rejta a Matěje rejska. Oba se podíleli na dostavbě katedrály sv. Barbory v Kutné Hoře. Rejsek pak staví Prašnou bránu v Praze a Rejt pokračuje na stavbě sv. Víta a je rovněž tvůrcem Vladislavského sálu. Na této stavbě lze již vyzorovat nastupující renesanci.

3.3.3 Sochařství

Gotické sochařství je většinou vázáno na architekturu. Na příklad v katedrále Chartres je přes 1800 velkých figurálních soch. Vedle toho se však v gotice již objevuje volná plastika. Celkově lze zaznamenat posun k realistickému výrazu, i když gotické sochy jsou většinou pohybově strnulé, schematické a drapérie je neživá. Ve tváři již rozpoznáme snahu o postižení duševního stavu. V námětové oblasti nacházíme jednoznačně náboženské motivy, převažují madony a piety.

Pojmy k zapamatování

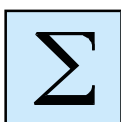
Pieta – zobrazení truchlící Panny Marie s mrtvým Kristem sňatým z kříže na klíně.

K nejvýznamnějším světovým sochařům gotické doby patří: Giovanni Pisano, Andrea Pisano, Petr Parléř a bratři z Kluže.

3.3.4 Malířství

Gotické malbě je vlastní snaha o postižení reality, i když je třeba mít neustále na vědomí, že tato snaha je značně determinována dobovou konvencí a umělec, možná zcela nevědomě, přizpůsoboval svou malbu určitým schématům středověku. Uplatnily se tyto duhy maleb: freska, malba desková a malba knižní. K nejvýznamnějším představitelům patří: Giotto di Bondone, Simone Martini, bratři Lorezettiové, bratři z Limburáku.

České gotické malířství mělo vysokou úroveň a v postavě Mistra třeboňského dohnaly české země zpoždění oproti jiným zemím. Většina umělců je anonymní (tzv. Mistři) a my je pojmenováváme dle místa uchování jejich díla (Mistr vyšebrodský, Mistr třeboňský, Mistr litoměřický). V deskách českých malířů lze pozorovat vývoj gotického realismu i snahy zbavit se jednobarevného pozadí vnášením přírodních motivů. Dominujícím barvám zlaté, modré a červené se říká barvy mariánské.

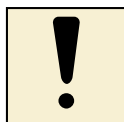
Shrnutí kapitoly

- Nejvýznamnějšími gotickými staviteli v Čechách byli Petr Parléř a Matyáš z Arrasu.
- Jako náměty v sochařství se objevují jednoznačně náboženské motivy, převažují madony a piety.
- České gotické malířství mělo vysokou úroveň. Většina umělců je anonymní (tzv. Mistři) a my je pojmenováváme dle místa uchování jejich díla (Mistr vyšebrodský, Mistr třeboňský, Mistr litoměřický).
- Gotické sochařství je většinou vázáno na architekturu.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Který technický vynález umožnil stavbu mimořádně vysokých architektur?
2. Popište jak vypadá gotická katedrála.
3. Co je typické pro pozdně gotickou architekturu?
4. Jak se od sebe liší dva základní proudy gotického sochařství, francouzský a německý?
5. Uvedte jména hlavních stavitelů Svatovítské katedrály v době Karla IV.

Úkoly k textu

1. Jaké příčiny měly vliv na to, že se umělci znovu začali zabývat pozorováním a zobrazováním skutečnosti?
2. Která část Svatovítské katedrály v Praze je gotická a která pochází z jiné doby.
3. Ze kterého období pocházejí nejnovější části Svatovítské katedrály?
4. Kam byste zavedli návštěvníka Prahy zajímajícího se o české gotické sochařství a architekturu?

5. Kde se zachovala nejvýznamnější díla českého gotického malířství?

Otázky k zamyšlení:

1. Jak souvisí gotické umění s duchovním životem lidí?
2. Které gotické kostely a hrady znáte z vlastní zkušenosti?
3. V čem spatřujete specifické znaky gotické architektury?

Korespondenční úkoly

1. Všichni cizinci míří v Praze na Karlův most. Co byste jim o něm pověděli. Napište krátkou rozpravu.
2. Sestavte seznam 10 významných gotických katedrál v Evropě a v Čechách a krátce je charakterizujte.
3. Udělejte seznam nejvýznamnějších českých gotických staveb a určete jejich stavitele.

Citovaná a doporučená literatura

BAUER, A.: *Dějiny výtvarného umění*. Olomouc 1998.

ČERNÁ, M.: *Dějiny výtvarného umění*. Praha 2008.

HÁJEK, V.: *Architektura. Klíč k architektonickým slohům*. Praha 2000.

LITTLE, S.: *...ismy. Jak chápat umění*. Praha 2005.

MRÁZ, B.: *Dějiny výtvarné kultury*. Praha 2009.

ODEHNALOVÁ, A.: *Vybrané kapitoly z dějin kultury*. Brno 1997.

PROKOP, V.: *Kapitoly z dějin výtvarného umění*. Sokolov 2008.

RICHTER, V.: *Umění a svět*. Praha 2001.

ŠEFČÍK, O.: *Architektura-historie-umění. Kulturně-civilizační vývoj Evropy od antiky do počátku 19. století*. Praha 2002.

TUŠL, J.-OTTOVÁ, M.-KAZDA, J.-ROUBÍČEK, V.: *Nástin dějin evropského umění*. Praha 2008.

CHATELET, A.-GROSLIER, B. P.: *Světové dějiny umění*. Praha 2004.

FRONTISI, C.: *Obrazové dějiny umění*. Praha 2005.

4 Renesance

Cíl kapitoly

Po nastudování této kapitoly byste měli být schopni:

Chápat dobové pozadí vzniku renesančního slohu;

Definovat pojem renesance;

Rozpoznat charakteristické rysy renesančního slohu;

Vyjmenovat druhy staveb renesanční architektury;

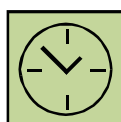
Určit významné památky renesančního umění;

Vyjmenovat a znát dílo významných renesančních umělců;

Diskutovat o renesančním umění.

Klíčová slova: řád, symetrie, perspektiva, člověk.

Čas na prostudování kapitoly: 120 min.

Průvodce studiem

Původ názvu renesance.

Dobové pozadí.

Periodizace renesančního umění.

Hlavní směry renesančního umění.

Renesance v Čechách.

4.1 Původ názvu

Renesance stojí na počátku novověku, je první etapou ve vývoji moderního umění. Slovo renesance z italského „rinascita dell arte antica“ znamená znovuzrození a poprvé ho použil italský renesanční malíř a známý odpůrce gotického umění Giorgio Vasari, aby takto ohodnotil italské umění 15. a 16. století. Jeho podstatou bylo oživení (obrození) antických uměleckých tradic, představovaných zejména římským uměním (starořecké umění znala renesance mnohem méně). Povahu renesančního umění je však nutné hledat také v převratných změnách celé společnosti.

4.2 Dobové pozadí vzniku renesance

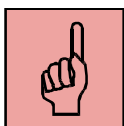
Renesance se zrodila na počátku 15. století v severní Itálii, která neobyčejně zbohatla na obchodu s Východem, odkud se dovážely luxusní výrobky pro celou Evropu, a na tehdy moderní manufakturní výrobě. Vznikly zde bankovní domy vlivných rodů, které půjčovaly kapitál nutný pro další rozvoj hospodářství. I politicky bylo 15. století zlatým věkem, kdy nedošlo k žádným válečným střetům, protože francouzští králové byli zaměstnaní boji v Anglii a moc německých císařů byla oslabena vnitřními konflikty. Teprve vpád francouzského krále Karla VIII. Do Itálie roku 1494 a německé vyplenění Říma v roce 1527 učinily konec relativně poklidnému období.

Významně zapůsobily na rozvoj vědy, kultury a umění dálkové výzkumné plavby vynucené obsazením Konstantinopolu Turky (1453), jež znemožnily obchod tradičními cestami.

Roku 1488 Bartolomeo Diaz objevil Mys Dobré naděje, 1498 Vasco da Gama obeplul Afriku, 1492 Kryštof Kolumbus při hledání cesty do Indie přistává v Americe, ale teprve 1513 je tento fakt potvrzen a nový kontinent je nazván po Ameriku Vespuccim. Při těchto plavbách došlo ke zdokonalení kompasu, ale potvrdil se i starověký názor o kulatosti Země, na staletí zapomenutý jako celá řada znalostí pocházejících ze starého Řecka. Poznatky o lidech různých ras a kultur, o exotických

rostlinách a zvířatech obohatily lidské vědění. Styk s kulturami Aztéků a Inků, který pro domorodé obyvatele skončil tragicky, znamenal i obrovský příliv zlata do Španělska.

Vzdělanci se začínají hlouběji zajímat o antickou literaturu a překládají ji do italštiny, téměř současně se probouzí i zájem o antické památky architektonické a sochařské, jejichž příklad sice působil po celý středověk, nyní však je využíván na kvalitativně vyšší úrovni. Již se nenapodobuje pouze architektonické detaily či řešení drapérie, ale usiluje se o podstatu pochopení člověka jako sebevědomého jedince. Ten není už ve všem všudy odevzdán do vůle boží, ale může svým vlastním umem a přičiněním měnit běh věcí. Humanismus staví člověka do centra pozornosti.

Pojmy k zapamatování

Humanismus – (latinsky humanus, lidský) – filozoficko-etické stanovisko, jímž je ústřední místo přisuzováno člověku, jeho blahu, potřebám a zájmům.

Člověku se podřizuje architektura, která dostává lidské měřítko, i malířství a sochařství zkoumající do hloubky člověka v celé jeho složitosti. V renesanci je tedy znovuzrozen i člověk, jako plnohodnotný občan.

V době vzniku renesance byla Itálie rozdrobena do řady městských států, z nichž nejvýznamnější byly republika janovská, benátská, vévodství milánské, markýzství mantovské, vévodství ferrarské, republika florentská, sienská a papežský stát s Římem.

Při vzniku renesančního umění rozhodující roli sehrála bohatá Florencie, lidnaté město s mnoha manufakturami na výrobu sukna. S bankovními domy a několika významnými rodinami, jež přály umění a z nichž vynikal rod Medici. Relativně vysoká životní úroveň umožňovala většímu počtu lidí věnovat se umělecké činnosti i diskusím o umění, zejména v medicejské akademii, kde se studovala antická kultura a shromažďovala se antická díla.

4.3 Periodizace

V Itálii renesance probíhala ve čtyřech vývojových obdobích:

- Raná renesance – quattrocento – 15 století
- Vrcholná renesance – cinquecento – část 16. století
- Pozdní renesance – asi od 1540
- Manýrismus (samostatný styl mezi renesancí a barokem) asi 1520-1590

4.4 Renesanční umění

4.4.1 Architektura

Architektura zaujímá čelní místo v renesanční umělecké tvorbě. Měřítkem staveb se stává člověk, pro něhož jsou tvořeny. Mění se tedy zákonitě charakter monumentální architektury a místo ohromných, člověka zdrcujících prostorů, které vyhovovaly středověkému životnímu názoru, jsou nové prostory pojímány širkově, bývají příjemné, jasné, klidné, zlidštělé a přirozené, Proti gotickému dynamismu a vertikálnosti začíná převládat princip statický a horizontální. K základním rysům renesanční architektury patří architrávový systém (převzato z antiky), sloupořadí, opticky vzdušný vnitřní prostor budov, častá kopule a složité klenby, celá budova respektuje dva základní geometrické obrazce – krychli a kouli. Zdobné prvky tvoří omítka, štuk, sgrafita. Ve vývoji renesanční architektury má prvořadé místo stavba paláců, tedy sídel obchodní šlechty. Sakrální stavby ustupují do pozadí. K čelným představitelům renesanční architektury patří: Filippo Brunelleschi, Donato Bramante, Rafael Santini, Andrea Palladio, Michelangelo Buonarroti, Vignola (vlastním jménem Giacomo Barozzi z Vignoly).

4.4.2 Sochařství

Traduje se, že renesanční sochařství má svůj počátek v soutěži o výzdobu dveří baptisteria sv. Giovanniho ve Florencii (rok 1401). O výdobu bronzových dveří se ucházelo sedm sochařů, ale největšími rivaly byli architekt Brunelleschi a sochař Lorenzo Ghiberti. Gentské soutěž vyhrál – biblickými náměty se na dveřích baptisteria zabýval přes dvacet let. K nejvýznamnějším představitelům italského renesančního sochařství patří Donatello, Michelangelo Buonarroti.

4.4.3 Malířství

Renesanční malířství se vyvíjí mnoha směry a projevovaly se v něm různé trendy: Internacionální gotika – je směr, který představuje elegantní variantu gotického umění, byla rozšířená v západní Evropě zhruba v letech 1375-1425. Internacionální gotika se vyvíjela paralelně s renesancí a patřila k ní díla některých raných renesančních umělců, například Fra Angelico (kol. 1395-1455). Byla označována za směr „uvědomující si sebe sama“ a nespravedlivě charakterizována jako konzervativní a zpátečnická nesrovnání s renesancí. Představitelé Jacopo di Cione, Gentile de Fabriano, bratři Limbourgovi, Lorenzo Monaco.

Klasicismus – mnozí renesanční umělci spojovali středověk s kulturním úpadkem a distancovali se od něj. Místo toho studovali umění antického Řecka a Říma, jehož velkolepost chtěli napodobit, ale i překonat. V tomto úsilí pro ně byla typická celková fascinace hodnotami antického Řecka a Říma. V tomto duchu působili: Leon Battista Alberti, Sandro Botticelli, Donato Bramante, Filippo Brunelleschi, Donatello, Michelangelo Buonarroti, Rafael, Peručinu, Tizian.

Sekularismus – obecná tendence pojednávat lidské vztahy – soukromé i veřejné – nezávisle na náboženských hodnotách, zvycích a institucích, díla jsou ovlivněna

světskými tématy nebo se těmito tématy zabývají. Součástí sekularismu jsou rovněž předměty, postavy a principy převzaté z antických (či pohanských) mýtů a historie.

Monumentalismus – monumentalistické umění je definováno svými fyzickými rozměry, šířkou námětů a ambicí uchovat si trvalý význam. Za renesance podporovali rozvoj monumentalistického umění vlivní mecenáši, což byl trend, jenž přetrval až éru baroka.

Humanismus – zájem o umění a hodnoty antického světa a orodování ve schopnost jedince chápat a měnit jak sebe samého, tak svět kolem sebe hledáním racionálních a nikoli náboženských řešení.

Idealismus – fyzický svět je méně důležitý než mysl či duch, které tento svět formují a ožívují. Idealisté dávají duši, mysl nebo pýše přednost před tělem, materiálem či historikem. Pokud způsob jakým umělec znázorňuje svět určují ideály (vzhledu nebo proporcí), lze tato díla označit za idealistická.

Perspektivismus – vztahuje se k řadě technik znázorňování prostoru tím, že vytváří iluzi trojrozměrného prostoru na dvojrozměrném povrchu jako plátno nebo papír. Perspektiva se vyvinula jako ucelený soubor pravidel a teorií za rané renesance poloviny 15. století, ale za vrcholné renesance konce 15. století, už nejvýspělejší umělci, především Leonardo da Vinci, zkoumali její limity a úskalí.

Ilusionismus – specifická varianta naturalismu, v níž se umělci pokoušejí přímět toho, kdo se na obraz dívá, aby namalované předměty považoval za reálné. Je ústřední pro renesanční umění, jež bylo silně ovlivněno antickou ambicí tvořit umění, jež by se dalo zaměňovat s živými věcmi.

Naturalismus – způsob zobrazování světa s minimálním množstvím abstrakce či slohového zkreslení. Charakteristické jsou pro ně přesvědčivé efekty světla a povrchové struktury, evokování pocitů a nálad. Za renesance se v západním umění se znovu objevil jako ústřední dominující trend.

Manýrismus – ve svém nejširším pojetí se pojem manýrismus vztahuje k umění z druhé poloviny 16. století, po vrcholné renesanci a před barokem. Tento pojem se užíval i pejorativně, zvláště v 18. a 19. století, kdy byl manýrismus považován za povrchní odklon od výšin vrcholné renesance.

K významným představitelům italského renesančního malířství patří Leonardo da Vinci, Sandro Botticelli, Rafael Santi, Michelangelo Buonarroti, Giorgione, Tizian, Tintoretto, Veronese. Mimo Itálii působili Jan van Rycl, Hieronymus Bosch, Pieter Brueghel, El Greco či Albrecht Dürer.

4.5 Renesanční umění v českých zemích

V českých zemích renesance nezakořenila na dlouho, jedná se především o období 16. století, kdy Ferdinand Habsburský pozval do Čech skupinu italských renesančních umělců a řemeslníků, aby dobudovali Pražský hrad. Renesance u nás je však spojena především s Rudolfem II., který přenesl své sídlo do Prahy a bezprostředně poté díky svému mecenášství umožnil rozkvět umělecké činnosti (opět zásluhou cizinců). Proto také někdy hovoříme o tzv. rudolfínské době nebo rudolfínském dvorském umění.

K renesančním architektonickým památkám patří Belvédér (Letohrádek královny Anny), letohrádek Hvězda, Schwarzenberský palác (vše v Praze), zámky Opočno, Velké Losiny či Litomyšl, renesanční náměstí Slavonie, Telč, Nové Město nad Metují, Jičín.

V malířství vynikal Hans von Aachen, Bartolomeus Spranger a hlavně Giuseppe Arcimboldo, jenž se proslavil svými alegorickými portréty z rostlin, zvířat apod.

V sochařství se projevili Adrian de Vries a Tomáš Jaroš. Světové proslulosti dosáhli zlatníci a brusiči drahých kamenů, nejproslulejší rodina Miseroniů.

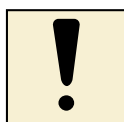
Shrnutí kapitoly

- Renesance se zrodila na počátku 15. století v severní Itálii, která neobyčejně zbohatla na obchodu s Východem.
- Architektura zaujímá čelní místo v renesanční umělecké tvorbě. Měřítkem staveb se stává člověk, pro něhož jsou tvořeny.
- Renesance u nás je však spojena především s Rudolfem II., který přenesl své sídlo do Prahy a bezprostředně poté díky svému mecenášství umožnil rozkvět umělecké činnosti.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Jaké nové náměty se v malířství objevují?
2. V čem spočívá velikost Leoparda da Vinci?
3. Jaké jsou znaky renesančního malířství?
4. Která nejvýznamnější stavba byla v období vrcholné renesance v Římě vybudována a kteří architekti se na ní podíleli?
5. Jaké jsou nejvýznamnější české renesanční stavby?
6. Vymenujte nejvýznamnější představitele italského renesančního malířství.

Úkoly k textu

1. Které odlišné prvky proti gotice má renesanční architektura.
2. Kterým obdobím minulosti se inspirovali raně renesanční sochaři.
3. Vysvětlete pojem renesance.

4. Definujte pojem naturalismus, ilusionismus, perspektivismus.
5. Proveďte periodizaci renesančního umění.
6. Jmenujte nejvýznamnější představitele německého a nizozemského malířství a uveďte jejich charakteristiku.

Otázky k zamyšlení:

1. Které nové poznatky z oblasti vědy zužitkovali italsí raně renesanční malíři?
2. Kdy byste mohli na našem území vidět některá díla italských, německých a nizozemských renesančních umělců?

Korespondenční úkoly

1. Napište krátkou esej na téma jaký byl rozdíl v myšlení a životním názoru člověka žijícího v době středověku a v době renesance.
2. Jmenujte umělce tvořící na dvoře Rudolfa II. A charakterizujte jejich styl. Vytvořte na toto téma krátký referát.

Citovaná a doporučená literatura

BAUER, A.: *Dějiny výtvarného umění*. Olomouc 1998.

ČERNÁ, M.: *Dějiny výtvarného umění*. Praha 2008.

HÁJEK, V.: *Architektura. Klíč k architektonickým slohům*. Praha 2000.

LITTLE, S.: *...ismy. Jak chápat umění*. Praha 2005.

ODEHNALOVÁ, A.: *Vybrané kapitoly z dějin kultury*. Brno 1997.

PROKOP, V.: *Kapitoly z dějin výtvarného umění*. Sokolov 2008.

RICHTER, V.: *Umění a svět*. Praha 2001.

ŠEFČÍK, O.: *Architektura-historie-umění. Kulturně-civilizační vývoj Evropy od antiky do počátku 19. století*. Praha 2002.

TUŠL, J.-OTTOVÁ, M.-KAZDA, J.-ROUBÍČEK, V.: *Nástin dějin evropského umění*. Praha 2008.

CHATELET, A.-GROSLIER, B. P.: *Světové dějiny umění*. Praha 2004.

FRONTISI, C.: *Obrazové dějiny umění*. Praha 2005

5 Baroko

Cíl kapitoly

Po nastudování této kapitoly byste měli být schopni:

Chápat dobové pozadí vzniku barokního slohu;

Definovat pojem baroko;

Rozpoznat charakteristické rysy barokního slohu;

Vyjmenovat druhy staveb barokní architektury;

Určit významné památky barokního umění;

Vyjmenovat a znát dílo významných barokních umělců;

Diskutovat o barokním umění.

Klíčová slova: baroko, protireformace, kontrast, expresivní dynamismu.

Čas na prostudování kapitoly: 120 min.

Průvodce studiem

Původ názvu baroko.

Dobové pozadí.

Periodizace barokního umění.

Hlavní rysy barokního umění.

Baroko v Čechách.

5.1 Význam slova baroko

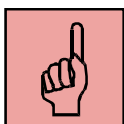
Slovo „barokní“ se odvozuje od francouzského „baroque“, což znamená podivný, nepravidelný, absurdní nebo groteskní. Tento původně hanlivý název (v 15.-16. století adjektivum barokní v italštině znamenalo riskantní finanční operaci na pokraji pravidel) dali slohu teoretikové klasicismu, kteří ho odsuzovali jako projev zvráceného vkusu. Teprve švýcarský historik Jakob Burckhardt (1891-1974) použil termín baroko jako název, jenž postihuje kulturu celé epochy, chápal ho jako „zdivočelou renesanci“.

Existují i jiné interpretace slova „baroko“. Někteří odborníci je odvozují z řeckého slova „baros“, což znamená tíhu, hojnost, např. přemíra dekoru na uměleckých dílech, jiní odvozují pojem z deformace latinského slova „verruca“, což znamená bradavici, nebo z portugalského „barroco“, jímž klenotníci označovali velké perly nepravidelných tvarů. Je možné, že tento směr získal svůj název od italského malíře Frederica Barocciho.

5.2 Periodizace

Z hlediska časového se baroko dělí na tyto etapy:

- Rané baroko – v Itálii v 16. stol., zbylé oblasti Evropy (s výjimkou Ruska a severských zemí) v 17. stol.
- Vrcholné baroko – konec 17. stol. Až závěr 1. pol. 18. stol. (asi 1680-1740)
- Pozdní baroko – 40. až 90. léta 18. stol. (období rokoka)

Pojmy k zapamatování

Rokoko – vysoce zdobný, dekorativní, umělecký styl, který dominoval ve Francii za vlády Ludvíka XIV (1715-1774) a rozšířilo se i do jiných zemí, především Rakouska a Německa. Rokokové umění s oblibou užívalo složitých forem barokního umění, ale bylo vzdušnější a gracióznější a dávalo přednost radostným mnohdy voyeuristickým námětům.

5.3 Hlavní znaky barokního umění

Uměleckou tvorbu období baroka lze charakterizovat těmito znaky:

je opakem renesanční touhy po uzavřené formě, harmonických proporcích, klidu a jednotě;

- rozbíjí ucelenou renesanční formu;
- vnáší do výtvarného díla nezvyklý pohyb a napětí;
- staví se proti nadvládě racionálna a rozumu;
- odvrací se od přírody a vnějšího světa;
- zaměřuje se na srdce a cit člověka víc než na intelekt;
- zdůrazňuje duchovnost a mysticismus, dále pak iracionalismus, disharmonii, nadpřirozenost, nadsázku;
- akcentuje lidskou bezmocnost a nicotnost vůči řádu a pomíjejícímu světu
- klade do protikladu ducha a hmotu (srovnej robustnost postav kontrastujících s nadpозemskou duchovností jejich tváří)

5.4 Dobové pozadí

Barokní umění historicky odpovídá vrcholnému absolutismu, kdy panovník byl neomezeným vládcem, době mocenských zápasů mezi evropskými státy a pokročilé fáze protireformace o osvěcenství. Ohraničeno je zhruba třicetiletou válkou (1618-1648) a Velkou francouzskou revolucí (1789). V západní Evropě - v Anglii, Nizozemí, Francii a částečně ve Skandinávii se rozvíjela výroba v manufakturách, hromadil se kapitál a vznikaly velké bankovní domy a tržní hospodářství. Za těmito zeměmi pokulhávala Itálie, Portugalsko, Katalánsko a jihozápadní Německo, Získat odbyt pro hromadící se výrobky územními výboji už nebylo snadné, protože feudální vládci dobře hlídali hranice svých území. Proto vznikly koalice. Na jedné straně stáli španělští a rakouští Habsburkové, papež a polští králové, na druhé straně Nizozemí, Anglie a Francie.

Spojencem Habsburků a papeže byla katolická církev, která chtěla získat zpět své pozice otřesené reformačním hnutím. V 15. a 16. století (Jan Hus, Martin Luther, Jan Kalvín) i svobodným myšlením renesančního humanistů.

Hlavním bojovníkem za protireformaci byl jezuitská řád založený roku 1540 Štěpánem Ignácem z Loyoly, který obnovil inkvizici, zaostřil cenzuru, ale zaměřil se i na získávání mládeže ve školách a vysílání misionářů do vzdálených zemí. Aby tam šířili křesťanství.

Barokní umění netvoří jednotný proud. V katolických zemích, jako Španělsko, Itálie, Portugalsko, jižní Německo, střední Evropa a španělské kolonie v zámoří, se rozvíjí radikální dramatická forma baroka útočícího na city. Pro nekatolické země a pro Francii je typický klasicizující proud v monumentální, ale jasné a přehledné architektuře a v harmonických vyvážených dílech malířských a sochařských. Umění se obrací k rozumu. Realismus je spjat s dílem Caravaggiovým, Velázquezovým a hlavně s holandským malířstvím 17. století.

Pro české země stejně jako pro ostatní země Evropy byla třicetiletá válka (1618-1648) pohromou. Provázely ji epidemie, takže na jejím konci měly české země jen asi třetinu původního počtu obyvatel, zničena pole i města. Drtivé byly i politické následky

Bílé hory; poprava hlavních představitelů protihabsburského odboje, nucené odchody nebo tajné útoky těch, kteří odmítli přestoupit na katolickou víru, a především okleštění většiny práv českého národa. Následovalo i poněmčování. Současně s rekatolizací k nám pronikl i barokní sloh je paradoxem, že ačkoli byl Čechům vnucován, zakrátko tu zdomácněl a stál se určujícím pro podobu českých měst a vesnic.

V baroku také dosáhlo české umění světové úrovně i specificky českých rysů, které nejsou podmíněny jen tím, že se tu místo mramoru používalo drsnějšího pískovce, ale především tvůrčími činy, originálními umělci, kteří zde tvořili, i opravdovostí prožitku, prostého vnějších efektů.

5.5 Osobnosti českého baroka

5.5.1 Architektura

V 17. století většina staveb byla výsledkem činnosti cizinců (hlavně Italů), k prvním stavbám patří jezuitské Klementinum (Giovanni Pieroni) a Valdštejnský palác (Carlo Lurago). Vrcholu dosáhlo barokní umění v Čechách v dílech rodiny Dietzenhoferů.

Kryštof Dietzenhofer (1655 – 1722) cestoval po Itálii, prezentuje radikální baroko - konvexně-konkávní zprohýbané zdi, stavby zcela zbaveny statické, průniky jednotlivých částí budov - Svatý Mikuláš na Malé Straně (1703 - 1711)

Kilián Ignác Dietzenhofer (1689-1751) - jeho syn, dokončil stavbu chrámu svatého Mikuláše; zde valená klenba, leč freska na stropě budí jiný dojem, vestavěné pilíře, dynamický dojem. Sledujeme barokní dualismus, poměrný klid vnější fasády v ostrém kontrastu s vnitřní dynamikou (interiér řešen nezávisle na exteriéru). Dílo: kostel svaté Máří Magdalény v Karlových Varech, kostel svatého Mikuláše na Staroměstském náměstí v Praze, Svatá Markéta v Břevnově 1705 - 1715, kostel Sv. Josefa 1702 –

1711. Zjednodušováním a opakováním stejných rysů vznikl z jeho staveb běžný typ venkovského kostela 18. století.

Jan Bernard Fišer z Erlachu (1656 - 1723) - pobýval 15 let v Římě, kde poznal díla Berniniho a Borrominiho. Dílo: Schwarzenberský palác ve Vídni, zámek Schönbrunn u Vídně, kostel sv. Karla Boromejského ve Vídni, Clam-Gallasův palác v Praze, zámek Vranov u Znojma (kaple, sál).

Jan Blažej Santini Aichl (1677 - 1723) - umělec a školený malíř pocházející z italské rodiny, z jehož díla jsou nejpozoruhodnější přestavby a dostavby gotických kostelů ve stylu barokní gotiky (lomený oblouk). Dílo: Sedlec u Kutné Hory - hřbitovní kostel všech svatých, Mariánská Týnice - poutní kostel zvěstování Panny Marie, Svatý Václav ve Zvolenu, kostel Narození Panny Marie ve Křtinách - perfektní půdorys řeckého kříže.

Přehodnocením gotických prvků do čistě barokní podoby vznikl v Čechách na počátku 18. století stavební sloh, označovaný jako barokní gotika, který nemá v Evropě obdobu, v tomto slohu byl v letech 1719 - 1722 vystavěn hřbitovní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené Hoře, blízko Žďáru nad Sázavou; pěticípý půdorys, vzájemný průnik prostorových útvarů, dynamičnost stavební hmoty, popírající veškerou tíži zdíva, to vše svědčí o výjimečnosti této architektury. Kostel byl postaven v letech 1719-1722 J. B. Santinin Aichlem.

5.5.2 Sochařství

Barokní sochařství je přímým protikladem sochařství renesance, znázorňuje náboženské náměty plné dramatického vzruchu, které jsou obestřeny kouzlem vzrušení. Tvář ztvárňovaných postav prozrazuje exaltovanost a zanícenost, stavy extáze, okázalost gest Charakteristické jsou vzedmuté záhyby soch, dramatický rytmus drapérie. Sochařství je vázáno většinou na architekturu. Objevují se volné

monumentální plastiky, mariánské a morové sloupy. K nejvýznamnějším představitelům patří:

Jan Jiří Bendl - rané baroko (pol. 17. stol.). Vybraná díla: socha sv. Tomáše, výzdoba kostela u sv. Salvatora - Archanděl Gabriel, Apoštol Jan, Mariánský sloup na Staroměstském náměstí v Praze (stržen 1918), původní socha sv. Václava z Václavského náměstí (po nahrazení Myslbekovou) odvezena na Vyšehrad.

Ferdinand Maxmilián Brokoff (1688 – 1731). Rysy tvorby: monumentální nadsázka, věcný realismus, pádnost gest, vnitřní rozložitost tvarů, pevná uzavřenost sochařského celku. Vybrané ukázky z díla: některé sochy na Karlově mostě, schodiště na zámku v Troji, výzdoba morového mariánského sloupu na Hradčanech.

Matyáš Bernard Braun (1684 – 1738) - nejvýznamnější sochař českého baroka. Pocházel z Tyrol, prošel Itálií, zdomácněl v Čechách. Byl protikladem Brokoffa, v rysech jeho tvorby najdeme citové afekty, kontrasty světla a stínu, expresivní dynamismus. Ukázky z díla: sousoší sv. Ludgardy na Karlově mostě, Kuks u dvora Králové, Alegorie ctnosti a neřesti na Kuksu před špitálem, sochy v nedalekém lese Betlémě

Ignátz František Platzer (1717 – 1878) - podílel se na výzdobě pražských kostelů - v kostele sv. Mikuláše na Malé Straně.

Jeroným Kohl – je autorem soch na kašně 2. nádvoří Pražského hradu (inspirace Berninim)

5.5.3 Malířství

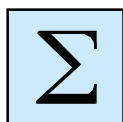
Karel Škréta (1610 – 1674) - protestant, po vydání Obnovení zřízení zemského v 1627 pobýval v Itálii, kde se setkal s renesanční malbou. Do Čech se mohl vrátit až po konverzi ke katolické církvi. V jeho díle nacházíme rozmanitost námětů.

Charakteristickým rysem jeho díla je plastické vyprávění i smysl pro dramatické konflikty, pozorování a niterné prožívání citových dějů. Dílo: cyklus ze života sv. Václava, Smrt kněžny Drahomíry (propadající se s kočárem do pekel), Zasnoubení sv. Kateřiny (kompozice směřující do hloubky obrazu-využití šerosvitu), Nanebevstoupení Panny Marie, Portrét hraběnky Šternberkové (nevýrazná tvář, dokonalé šaty - připomíná Velasqueze), skupinový portrét rodiny brusiče kamenů Miseroniho (v pozadí průhled do dílny).

Petr Brandl (1668 – 1735) - snažil se vymanit umění ze závislosti na objednavateli. Byl představitelem vrcholného baroka. Rysy tvorby: biblické postavy, divadelní patos, barvy a temnosvit.

Leopold Willmann – z jeho díla se poučili další čeští barokní malíři, ale zůstal jim cizí jeho expresivní naturalismus. (Umučení sv. Bartoloměje v Pardubicích).

Jan Kupecký (1666 – 1740) - pocházel z české evangelické rodiny, která kvůli víře emigrovala, vyučil se ve Vídni, pak absolvoval cesty po Evropě, též do Benátek a Říma, pak se opět navrátil do Vídně a přestěhoval se do Norimberka, odtud vyjíždí do Německa i do Čech. Je autorem výzdob četných barokních kostelů, onemocněl dnou, omezil práci, dcera mu zemřela v dětském věku, syn v 17 letech. K nejlepším obrazům patří autoportrét, portréty jeho rodiny a jiných významných osob

Shrnutí kapitoly

- Barokní umění historicky odpovídá vrcholnému absolutismu.
- Barokní umění netvoří jednotný proud. V katolických zemích, jako Španělsko, Itálie, Portugalsko, jižní Německo, střední Evropa a španělské kolonie v zámoří, se rozvíjí radikální dramatická forma baroka útočícího na city.
- Pro nekatolické země a pro Francii je typický klasicizující proud v monumentální, ale jasné a přehledné architektuře a v harmonických vyvážených dílech malířských a sochařských

- Baroku proniklo do českých zemí současně s rekatolizací.
- V baroku také dosáhlo české umění světové úrovně a to ve všech odvětvích výtvarného umění.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Definujte pojem rokok.
2. Jmenujte alespoň tři nejvýznamnější české barokní architekty.
3. Jmenujte alespoň tři nejvýznamnější české barokní malíře.
4. Jmenujte alespoň tři nejvýznamnější české barokní sochaře.
5. Jaké jsou charakteristické rysy baroku jako slohu?

Úkoly k textu

1. Které pražské barokní kostely a paláce jsou nejvýznamnější a kdo je postavil?
2. Ve kterých pražských galeriích jsou významná díla barokních mistrů?
3. Kam byste zavedli cizince zajímavějšího se o české barokní umění, kdybyste se právě nacházeli v západních Čechách, v severovýchodních Čechách, na Moravě?
4. Kde se na našem území mimo Prahu nacházejí Dientzenhoferovy Santiniho stavby?
5. Kde byste našli největší soubor soch M. B. Brauna pod širým nebem?

Otázky k zamyšlení:

1. Jak se liší barokní sochařství od renesančního?
2. Čím se liší vrcholně barokní malířství od renesančního?
3. Který sloh nejvíce ovlivnil lidové umění?

Korespondenční úkoly

1. Napište esej na téma rozdílů mezi barokním a renesančním uměním.

Citovaná a doporučená literatura

BAUER, A.: *Dějiny výtvarného umění*. Olomouc 1998.

ČERNÁ, M.: *Dějiny výtvarného umění*. Praha 2008.

HÁJEK, V.: *Architektura. Klíč k architektonickým slohům*. Praha 2000.

LITTLE, S.: *...ismy. Jak chápat umění*. Praha 2005.

ODEHNALOVÁ, A.: *Vybrané kapitoly z dějin kultury*. Brno 1997.

PROKOP, V.: *Kapitoly z dějin výtvarného umění*. Sokolov 2008.

RICHTER, V.: *Umění a svět*. Praha 2001.

ŠEFČÍK, O.: *Architektura-historie-umění. Kulturně-civilizační vývoj Evropy od antiky do počátku 19. století*. Praha 2002.

TUŠL, J.-OTTOVÁ, M.-KAZDA, J.-ROUBÍČEK, V.: *Nástin dějin evropského umění*. Praha 2008.

CHATELET, A.-GROSLIER, B. P.: *Světové dějiny umění*. Praha 2004.

FRONTISI, C.: *Obrazové dějiny umění*. Praha 2005

6 Umělecké směry 19. století

Cíl kapitoly

Po nastudování této kapitoly byste měli být schopni:

Chápat dobové pozadí uměleckého vývoje v 19. století;

Definovat pojmy označující umělecké směry 19. století;

Určit významné umělecké památky 19. století;

Vyjmenovat a znát dílo významných umělců 19. století;

Diskutovat o umění 19. století.

Klíčová slova klasicismus, romantismu, realismus, materialismus

Čas na prostudování kapitoly: 120 min.

Průvodce studiem

Dobové pozadí vývoje umění v 19. století

Klasicismus

Klasicismus v českých zemích

Romantismus

Umělecké směry 19. století

6.1 Rozpad slohové jednoty

V 19. století se rozpadá slohová jednotota, umělecký vývoj se tříští do několika směrů, které nemají univerzální charakter. Architektura ztrácí svou slohotvornou funkci. Hlavní vývojové změny se odehrávají zejména v malířství, sochařství je pak následuje. Centrem uměleckého vývoje se stává především Francie. Pro první třetinu 19. století je charakteristické střetnutí romantismu s klasicismem.

6.2 Klasicismus

Pod vlivem osvícenství a v protifeudálním ovzduší se zejména ve Francii v období připravující se revoluce a během ní hledaly v minulosti takové vzory, kdy se již uskutečnily republikánské a demokratické formy vlády – tedy ve starém Římě a v Řecku. V době Napoleonově, tj. v prvních dvou desetiletích 19. století, kterým říkáme empír (z francouzského empire - císařství), se však klasicismus inspiroval především obdobím římského císařství. Jeho oslavný a státně reprezentační charakter je Napoleonovi blízký.

V českých zemích přinesla vláda osvíceného panovníka Josefa II. Mnoho pokrokových reforem. Nebylo to jen zrušení nevolnictví a toleranční patent v roce 1781, ale i různá opatření mající zabránit epidemiím a častým požárům. Aby se velká říše dala snadněji spravovat, zavádí se němčina jako jednotný jazyk a centru správy se přesouvá do Vídně. Za panovnickým dvorem se stěhuje i česká šlechta a Praha se stává provinčním městem. Germanizace však posiluje české národní vědomí, touhu po obnovení českého jazyka i zájem o českou minulost. Začíná období národního obrození. Roku 1796 je založena Společnost vlasteneckých přátel umění, která shromažďuje první umělecká díla a stává se tak předchůdkyní dnešní Národní galérie, roku 1799 vzniká Akademie a roku 1818 Vlastenecké muzeum v Čechách.

6.3 Klasicismus v českých zemích

V českých zemích se klasicismus ujímá až na konci 18. století. K památkám tohoto slohu patří: Stavovské divadlo v Praze, zámky Kynžvart, Kačina nebo částečně Lednice, většina lázeňských měst (Teplice, Františkovy Lázně, Mariánské Lázně a jiné). Dále zde patří přírodní parky v Lednici či Krásném Dvoře.

Klasicistní rysy můžeme studovat v sochách Václava Prachnera (alegorie Vltavy v Praze) a v obrazech Ludvíka Kohla, Antonína Machka nebo Františka Tkadlíka.

6.4 Romantismus

Jako reakce na nadvládu rozumu a klasicismu vzniká na konci 18. století, ve výtvarném umění ve dvacátých letech 19. st. romantismus. Historicky je úzce spjat s revolučním hnutím a sebeuvědomováním jednotlivých národů hledajících svou identitu v dávné historii a lidové kultuře. Vyjadřuje konflikty a ideály jedince zbavujícího se feudalismu i ryze soukromé rozpory mezi ideály skutečností. Souvisí i s myšlenkami Jeana Jacquese Rousseaua, hledajícího návrat k přírodě. Nejplněji se romantismus projevil v literatuře a v malířství, ale i v zahradním umění rozvinutím krajinářského parku.

6.5 Orientalismus

Orientalismus je poje označující tendenci zobrazit Blízký východ způsoby, jež působí na domněnky, vkus, fantasii, politiku a předsudky západního publika.

6.6 Medievalismus

Medievalismus bylo hnutí, jež bylo součástí širší reakce romantiků 19. století stavějících se proti neoklasicismu i industrializaci. Obracelo se k umění a kultuře, jež vedly k renesanci jakožto období vyšší duchovní a vynalézavější čistoty.

Umělci, kteří inklinovali k tomuto směru, se zabývali tématy čerpanými z literatury a historie.

6.7 Prerafaelismus

Díla prerafaelitů byla vystavena v Královské akademii umění v Londýně počátkem 50. let 19. století a vyvolala kontroverzní reakce, protože se odklonila od akademických konvencí. Prerafaelističtí umělci věnovali velkou pozornost naturalistickým detailům. Užívali rovněž sytých barev a čerpali ze středověkých a literárních námětů.

6.8 Realismus

Realismus, hnutí příznačné pro období od poloviny do konce 19.století,razil zásadu, že umělec by měl znázorňovat svět takový, jaký je, dokonce i kdyby to mělo znamenat rozchod s uměleckými a společenskými konvencemi. Náměty mnoha realistických malířů byly ve své době považovány za nemorální, protože vybočovaly ze zažitých norem „dobrého vkusu“. Nejsilněji se realismus rozvinul ve Francii.

6.9 Materialismus

Materialistické hodnoty byly zvláště patrné v realismu a sociálním realismu:

Oba tyto směry se zaměřovaly na realitu života lidí. Termínů se používá pro celou paletu filosofii a přístupů, jež pojí společná víra, že morálka, intelektuální a citová existence určité osoby jsou formovány jejím okolím. Materialismus odmítal idealismus a romantismus.

6.10 Impresionismus

Impresionismus vzešel z Francie v letech 1860-1900 a ve většině ostatních západních zemí se záhy vyvinuly místní varianty. Impresionisté odmítali

akademické tradice zobrazování světa. Jejich malby evokují pronikavé, ale mnohdy jemné smyslové vjemy slunečního světla, barvy a stínu.

6.11 Neoimpresionismus

Neoimpresionisté byli samostatnou skupinou uvnitř impresionistického hnutí. Tvořili jakousi spojnicí mezi dvěma rozsáhlejšími hnutími impresionisty a postimpresionisty. Neoimpresionisté nekladli takový důraz na spontánní malbu a větší pozornost věnovali přípravným technickým aspektům projektů a barevným formám.

6.12 Secese

Tohoto termínu užívali němečtí a rakouští umělci, kteří se na konci 19. století rozešli s tradicemi uměleckých akademií. Secesní umělci chtěli nezávislé výstavy, jež by umožnily umělecké experimentování. Třemi nejvýznamnějšími secesemi byl proud mnichovský, berlínský a vídeňský.

6.13 Estetismus

Původně se jednalo o literární hnutí 19. století vedené spisovatelem jako Oscar Wilde. Estetismus si záhy našel zastánce mezi umělci, kteří chtěli osvobodit umění od moralizování, politiky a nutnosti sloužit politickým a společenským účelům. Estetismus byl obecnějším hnutím, z něž se vyvinul symbolismus.

6.14 Symbolismus

Symbolismus se objevil v 80. letech 19. století a byl zatlačen do pozadí vzestupem modernismu. Symbolistní umění podrývalo buržoazní konvence a kladlo důraz na rušivé a narušené stavy mysli. Mnohdy bylo ovlivněno

spiritualismem, anarchismem a socialismem, což jsou vesměs systémy víry, které jsou buržoaznímu světu cizí.

6.15 Postimpresionismus

Jde o velmi široký pojem, jímž se označuje většina uměleckých děl vytvořených od 80. let 19. století do počátku století 20. Termín postimpresionismus začal razit anglický kritik Roger Fry pro svou výstavu Manet a postimpresionisté v Londýně 1910-1911.

Shrnutí kapitoly

- V 19. století se rozpadá slohová jednota, umělecký vývoj se tříští do několika směrů, které nemají univerzální charakter.
- Klasicistní rysy můžeme studovat v sochách Václava Prachnera (alegorie Vltavy v Praze) a v obrazech Ludvíka Kohla, Antonína Machka nebo Františka Tkadlíka.
- Jako reakce na nadvládu rozumu a klasicismu vzniká na konci 18. století, ve výtvarném umění ve dvacátých letech 19. st. romantismus.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Které dva druhy malířství se u nás v první polovině 19. století nejvíce rozvinuly?
2. Proč se od 19. století stává vedoucím oborem výtvarného umění malířství?
3. Jmenujte české nejvýznamnější malíře 19. století.
4. Ve kterých galeriích v Paříži a v Praze můžete vidět díla francouzských malířů první poloviny 19. století.
5. V jakém slohu bylo Národní divadlo postaveno?

Úkoly k textu

1. Ve kterých odvětvích umění se romantismus rozšířil nejvíce?
2. Jaké zobrazení skutečnosti požadovali realisté poloviny 19. století?
3. Co nového přinesl impresionismus do umění?

Otázky k zamyšlení:

1. Co je podstatou romantismu?
2. Jaký byl a dosud je význam Národního divadla pro českou kulturu?

Korespondenční úkoly

1. Napište práci v rozsahu 3-5 stran na téma: čím se inspirovalo umění 19. století.

Citovaná a doporučená literatura

BAUER, A.: *Dějiny výtvarného umění*. Olomouc 1998.

ČERNÁ, M.: *Dějiny výtvarného umění*. Praha 2008.

HÁJEK, V.: *Architektura. Klíč k architektonickým slohům*. Praha 2000.

LITTLE, S.: *...ismy. Jak chápat umění*. Praha 2005.

MRÁZ, B.: *Dějiny výtvarné kultury*. Praha 2009.

ODEHNALOVÁ, A.: *Vybrané kapitoly z dějin kultury*. Brno 1997.

PROKOP, V.: *Kapitoly z dějin výtvarného umění*. Sokolov 2008.

RICHTER, V.: *Umění a svět*. Praha 2001.

ŠEFČÍK, O.: *Architektura-historie-umění. Kulturně-civilizační vývoj Evropy od antiky do počátku 19. století.* Praha 2002.

TUŠL, J.-OTTOVÁ, M.-KAZDA, J.-ROUBÍČEK, V.: *Nástin dějin evropského umění.* Praha 2008.

CHATELET, A.-GROSLIER, B. P.: *Světové dějiny umění.* Praha 2004.

FRONTISI, C.: *Obrazové dějiny umění.* Praha 2005

Slovník pojmů

Bazilika – podélná stavba o lichém počtu lodí; prostřední, hlavní loď, širší a vyšší, je osvětlena okny ve zdi nad loďmi postranními. V antice světská stavby, pak hlavní typ křesťanského chrámu.

Gotika – pojem gotika vznikl v renesanční Itálii jako posměšný název pro středověké umění, považované na rozdíl od umění antiky nebo soudobé renesance za projev hlubokého úpadku a přisuzované barbarickým germánským Gótům.

Humanismus – (latinsky humanus, lidský) – filozoficko-etické stanovisko, jímž je ústřední místo přisuzováno člověku, jeho blahu, potřebám a zájmům.

Pieta – zobrazení truchlící Panny Marie s mrtvým Kristem sňatým z kříže na klíně.

Obloučkový vlys – římsa s řadou opakujících se obloučků, dekorativní prvek zejména románské architektury.

Rokoko – vysoce zdobný, dekorativní, umělecký styl, který dominoval ve Francii za vlády Ludvíka XIV (1715-1774) a rozšířilo se i do jiných zemí, především Rakouska a Německa.

Rotunda – stavba na kruhovém půdorysu, zejména drobný kostelík s kuželovou střechou s lucernou a připojenou zaklenutou apsidou.

Staroslověnština – nejstarší slovanský spisovný jazyk vypracovaný v 9. století Konstantinem a Metodějem z bulharsko-makedonského nářečního základu pro náboženské a kulturní potřeby původně Velkomoravské říše. Psán hlaholici, později cyrilici. V pravoslavné slovanské liturgii se udržuje dosud.